

МЕТОДОЛОГІЯ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

***Анотація.** Досліджено методологічні аспекти та сучасні тенденції розвитку агропромислової інтеграції, наведено основні її риси, накреслені перспективи розвитку. Також завдяки інтеграційним процесам розширюються можливості збільшувати обсяги виробництва не тільки за рахунок сировинної складової, а й асортименту продуктів харчування. Підвищується конкурентоспроможність готової продукції шляхом залучення переробними підприємствами новітніх технологій. Відтворюється процес взаємопов'язаних ланок агропромислового комплексу.*

Ключові слова: кооперація, агропромислова інтеграція, економіка сільськогосподарського виробництва

Martyniuk I. I.

METHODOLOGY OF AGRO-INDUSTRIAL INTEGRATION

***Summary.** Methodological aspects and modern tendencies of agro-industrial integration development are investigated. Besides its main features and perspectives of its development are directed.*

It should be noted that its volume of production will be increased due to integration processes and modern (up-to-day) technologies. The process of inter-connected links of agroindustrial complex is recreated.

Keywords: cooperation, agroindustrial integration, economics of agricultural production

1. Вступ

Розвиток підприємництва в аграрній сфері супроводжується пошуком інноваційних форм економічних відносин між господарюючими суб'єктами різних форм власності. Агропромислова інтеграція еволюціонує, трансформується, змінює характер відносин її учасників, призводить до заміни традиційних економічних механізмів управління новими, що будуть тільки впроваджуватись.

Довготривала криза в сільськогосподарській сфері України загальмувала агропромислову інтеграцію з підприємствами промислового комплексу. Дослідження глибинних методологічних проблем інтеграційних процесів агропромислового комплексу дозволяють виявити їх позитивні та негативні наслідки для сільськогосподарського виробництва. Це особливо є актуальним при входженні України до європейського ринку. Враховуючи те, що Україна – одна з найбільших країн Європи, для неї особливо важливою є інтеграція саме з країнами Європейського Союзу.

Вчені [1, С.3-9; 6, С.57; 7, С.19-37], які досліджували розвиток інтеграції сільськогосподарського виробництва в Україні, сходяться на тому, що сьогодні реструктуризація аграрних підприємств передбачає переважно створення великих агропромислових комплексів. Різні форми інтеграції підприємств сільського господарства досліджували Р. Волошин, О. Кібукович, Є. А. Кобець, А. Кучер та інші науковці [2, С.39-41; 3, С.252-254; 4, С.19;

5 С.133-136]. Однак недостатньо дослідженими залишаються пов'язані з методологією та практикою формування інтегрованих підприємств в агропромисловому комплексі на регіональному і місцевому рівнях державного управління проблеми, що і зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

2. Необхідні визначення

Для досягнення поставленої мети в роботі були визначені та реалізовані такі наукові завдання: визначення поняття “агропромислова інтеграція” та її історичний розвиток; уточнення економічної сутності, змісту, форм і умов розвитку цього процесу; дослідження особливостей та напрямків розвитку інтеграційних формувань в аграрній сфері економіки; визначення типів створення інтеграційних об'єднань залежно від виробничо-економічних відносин і виду взаємовідносин між промисловими підприємствами та сільськогосподарськими виробниками.

Серед науковців існує значна кількість визначень поняття “агропромислова інтеграція” і кожне з них є правомірним, тому що відображає підхід автора до дослідження цього процесу як співпраці підприємств агропромислового комплексу з погляду розвитку між ними зв'язків, або з позиції їх об'єднання. При цьому важливим є соціальний ефект інтеграції. Є. А. Кобець [4, С.6] вважає, що агропромислова інтеграція – це соціально-еконо-

мічний процес, який здійснюється шляхом розвитку технологічних, економічних та організаційних зв'язків підприємств різного рівня суспільного виробництва у формі їх співпраці або об'єднання для спільного виробництва, переробки, зберігання і доведення до споживача продуктів харчування і предметів споживання з сировини сільськогосподарського походження.

Інтеграція в загальному розумінні означає процес об'єднання зусиль різних підсистем для досягнення цілей організації чи внесення будь-яких окремих частин в єдине ціле визначеної системи.

У науці та суспільній практиці розрізняють три види інтеграції: горизонтальну, вертикальну та змішану [8, С.41]. Кооперування в одній сфері діяльності, поглиблення спеціалізації певних ланок єдиного технологічного процесу, зниження витрат виробництва називають горизонтальною інтеграцією. Цей вид інтеграції найбільш чітко проявляється при розвитку виробничо-економічних зв'язків у зерновому виробництві між насінницькими, репродукційними підприємствами та господарствами з виробництва зерна.

Під вертикальною інтеграцією розуміють об'єднання підприємств і виробництв, що діють в суміжних та взаємозалежних сферах. Це призводить до зведення під єдине управління всіх чи основних стадій виробництва сільськогосподарської сировини, заготівлі, транспортування, зберігання, обробки та переробки, а також реалізації готових продуктів.

Є. А. Кобець [4, С.19] вертикальну інтеграцію в агропромисловому комплексі поділяє на такі форми:

- інтеграція сільськогосподарських підприємств з переробними, обслуговуючими, торгівельними організаціями на акціонерних принципах з певною часткою акцій у виробників сировини;

- інтеграція шляхом залучення підприємств різних галузей АПК або однієї сфери з метою розвитку діяльності, яка ведеться в інших сферах АПК;

- створення виробником сировини інтегрованих внутрішньогосподарських формувань, які діють в єдиному економічному просторі.

Як при горизонтальній, так і при вертикальній інтеграції проявляється технологічна і технічна спільність стосовно виробництва та збуту певних продуктів або надання послуг.

Принципові відмінності від наведених вище видів інтеграції має змішана інтеграція, що проявляється економічним об'єднанням в один господарський організм різнопрофільних виробництв і підприємств різних сфер діяльності, які не мають між собою ні технічної, ні технологічної спільності з виробництва та збуту визначеного товару чи послуги.

3. Особливості інтеграції в аграрному секторі

Принципово будь-який вид інтеграції у виробництві харчових продуктів об'єднує рівноправні підприємницькі структури й одиниці в межах єдиної організації. Функціонування всіх членів інтег-

рованої системи необхідно погоджувати таким чином, щоб природна чи штучна сировина, напівфабрикати та різні компоненти промисловості за своїми якість і стандартами відповідали вимогам наступної фази виробництва, переробки чи реалізації. Тільки за такої організації праці можна забезпечити високу якість і максимальну ефективність господарського комплексу.

У процесі розвитку фермерства поряд зі зміцненням одно продуктивних і появою багатопрофільних кооперативів фермерів почали закладати основи вертикальної інтеграції об'єднань фермерів і промислових переробних підприємств у вигляді агропромислових об'єднань. Між членами таких об'єднань встановлюються прямі довгострокові контракти, що зменшує кількість посередників у системі "виробник-споживач" сільськогосподарської продукції, що здешевлює кінцеві продукти харчування.

У кооперації та інтеграції фермерських господарств виявляється об'єктивний процес концентрації й усусупільнення сільськогосподарського виробництва. Невеликі багатопрофільні фермерські кооперативи виявилися нездатними вирішити продовольчу проблему в умовах індустріального суспільства. Відбувається "кооперативна колективізація" при збереженні приватної власності в основній виробничій ланці аграрного виробництва – фермерському господарстві [9, С. 221].

Якщо інтегрований фермер втрачає право власності на засоби та результати свого виробництва, позбавляється виробничої самостійності, неможливо буде зберегти почуття господаря – підприємця. У такому випадку фермерство втрачає свою головну перевагу – самозабезпечення мотивації до високопродуктивної та ефективної праці.

Отже, в інтегрованих утвореннях постачальники сировини та її переробки залучають в аграрну сферу за допомогою договірних відносин. Ця форма міжгосподарських зв'язків у певному сенсі обмежує правоздатність сільськогосподарських підприємців, тому що партнери вимагають постачання продукції певної якості та за обумовленою контрактом ціною. Власники зберігають право власності, але втрачають права самостійного прийняття рішень. За рахунок контрактних зв'язків дрібні та середні форми, переробні підприємства і підрозділи виробничої інфраструктури потрапляють у сферу впливу великого капіталу. Його економічне панування сприяє формуванню найбільших підприємств, що об'єднують виробництво, переробку, зберігання, транспортування і збут сільськогосподарської продукції в одному циклі, під контролем єдиного управлінського органу. Господарства, що входять до інтегрованих формувань, виконують специфічні виробничі операції з метою забезпечення функціонування загального технологічного процесу, підвищуючи його економічну ефективність.

Агропромислова інтеграція землеробства з промисловістю має такі переваги:

- забезпечується єдиний процес виробництва, закупівлі, зберігання, переробки сільськогосподарсь-

кої продукції та реалізації готових продуктів харчування;

- створюються умови для гармонійного поєднання інтересів усіх

учасників агропромислового комплексу, їх відносин і належної відповідальності за спільну роботу;

- складаються сприятливіші умови для широкого впровадження у

виробництво сільськогосподарської продукції досягнень науково-технічного прогресу, що сприяє відповідальності виробленої продукції встановленим стандартам якості;

- виникає можливість організації сільськогосподарського виробництва на принципах економії всіх ресурсів;

- досягається скорочення управлінського апарату, він стає мобільнішим, дешевшим і ефективнішим;

- забезпечується оптимальна форма поєднання територіального і галузевого принципів управління;

- поліпшуються можливості виходу на зовнішні ринки для збуту виробленої продукції та залучення додаткових грошових ресурсів.

Проте, незважаючи на позитивні риси великого інтегрованого агропромислового виробництва, така діяльність має й негативні тенденції:

- часто вирощуються лише високо прибуткові монокультури, що різко погіршує стан одних земель, якщо не вносяться органічні добрива;

- вноситься велика кількість пестицидів, що призводить до забруднення ґрунтів;

- погіршується фінансове становище, а часто ліквідуються дрібні сільськогосподарські підприємства, коли через швидкий розвиток агропромислових холдингів вони втрачають конкурентоздатність тощо [5, 9].

У соціальному плані інтеграція сільського господарства і промисловості в агропромисловому комплексі сприяє стиранню відмінності між містом і селом, зменшенню відсталості села, панування міста над селом. Саме громадський поділ праці спонукає створення матеріальних передумов інтеграції землеробства і промисловості.

Союз сільського господарства і промисловості не виникає і не досягається сам по собі. Для цього потрібні такі соціальні передумови:

- високий рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин;

- достатній ступінь суспільного поділу праці;

- індустріалізація сільськогосподарського виробництва;

- поглиблення спеціалізації та підвищення рівня концентрації виробництва сільськогосподарських товарів;

- розширення та поглиблення міжгосподарської кооперації;

- зародження і розвиток виробничо-економічних зв'язків між сільськогосподарськими і промисловими підприємствами у формі агропромислової інтеграції.

Агропромислова інтеграція дозволяє ефективніше використовувати трудові ресурси в промисловості, тому що переробка промисловості так само, як і сільське господарство, працює сезонно, що дозволяє вести перерозподіл трудових ресурсів і засобів виробництва з переробної промисловості в сільське господарство.

Економічне реформування сільськогосподарського виробництва в Україні передбачає створення багатокладності в економіці за допомогою розвитку підприємництва на основі різних форм власності. При появі відповідальних умов нові суб'єкти підприємницької діяльності можуть виникати на основі старих і нових форм власності, однак не як альтернатива. Замінити приватної власності державній та колективній власності призводить до низки негативних наслідків, які можуть знижувати загальну ефективність підприємницької діяльності в агропромисловому комплексі. При цьому:

- звужується сфера підприємництва. Виявляється неспроможність колишніх державних і колективних господарств функціонувати ефективно в ринкових умовах. У результаті штучно створюється умови їх банкрутства або реформування у приватні структури;

- в умовах наявності великого вільного ринкового простору виникає нездорова конкуренція між приватним і державно-кооперативним секторами аграрної економіки, що знесилює обидва ці сектори. Результатом нездорової конкуренції є заповнення ринку сільськогосподарської продукції виробами іноземного походження;

- недорозвиненість вітчизняного сільськогосподарського підприємництва, знесення його в результаті нездорової конкуренції робить ці підприємства неконкурентоспроможними на зовнішньому ринку, що перетворює вітчизняну агропромислову сферу на сировинний додаток розвинутих країн, де з наших напівфабрикатів виготовляють високоякісні продукти харчування й завозять на наш ринок;

- можливості запобігання закладаються в нормативно-законодавчих актах, що сприяють розвитку державно-приватного партнерства. Зокрема, запровадження пайовання як способу привласнення засобів і результатів виробництва. Так земельні угіддя й основні виробничі фонди розподіляються між основними членами трудового колективу державного сільськогосподарського підприємства в формі паїв, на які нараховується частина одержаного господарством приватно-державного партнерства прибутку. Отже, сільські працівники стають реальними співгосподарами засобів і результатів інтегрованого сільськогосподарського виробництва, що підвищує їх зацікавленість у кінцевих результатах праці.

Агропромислові підприємства нашої країни можуть брати активну участь у процесі розвитку міжнародного поділу праці – міжнародній економічній інтеграції. Для цього процесу характерно утворення однорідного, внутрішньоєдиного господарського організму, що охоплює декілька країн, виникнення

цілісності відокремленого агропромислового комплексу декількох держав.

Міжнародна економічна інтеграція означає взаємоприспосовування національних економік, підключення їх до єдиного процесу відтворення. Це передбачає певну територіальну, економічну, структурну та технологічну спорідненість процесів виробництва в країнах-учасниках інтеграції й пояснює її регіональний характер.

Сукупність таких чинників міжнародної економічної інтеграції як участь у міжнародному поділі праці, спорідненість економічних структур, технологічна подібність країн-партнерів і близькість споживчих переваг формується в регіональному масштабі та просуває господарські зв'язки до інтеграційного типу розвитку. Регіональний характер міжнародної економічної інтеграції пов'язують також з тим, що інтернаціоналізація сільськогосподарського виробництва здійснюється нерівномірно, а передумови для міжнародної інтеграції складаються першочергово у тих регіонах, де найбільш тісні економічні зв'язки.

4. Висновки

У дослідженні визначено, що агропромислова інтеграція у сільськогосподарському виробництві складається з низки продовольчих товаровиробників, кожен з яких виконує свої функції у виробництві сировини, її переробки та реалізації готової продукції. Кожна сфера діяльності агропромислового комплексу є однією з взаємопов'язаних ланок в ланцюгу відтворювального процесу.

Завдяки інтеграційним процесам розширюються можливості збільшувати обсяги виробництва не тільки за рахунок сировинної складової, а й асортименту продуктів харчування.

Підвищується конкурентоспроможність готової продукції шляхом залучення переробними підприємствами новітніх технологій. Це дає можливість знизити трудомісткість готових продуктів, що підвищує ефективність агропромислового виробництва.

Рівень, напрямки та форми агропромислової інтеграції змінюються і удосконалюються протягом всього періоду розвитку виробництва сільськогосподарських товарів. При цьому внутрішні інтеграційні процеси сільськогосподарського виробництва при певних умовах можуть набувати міжнародного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК.-2009. № 2. – С. 3-9.
2. Волошин Р. Розвиток аграрного підприємства в контексті земельних трансформацій / Р. Волошин, Л.Заставнюк // Економічний аналіз. – 2010. – № 7. – С. 39-41.
3. Кібукович О. Інтеграційні процеси в сільському господарстві як основа формування територіальних структур / О. Кібукович // Сучасні досягнення геодезичної науки і виробництва. – 2011.- Вип. 1(21). – С. 252-254.
4. Кобець Є. А. Розвиток інтеграційних формувань в АПК: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук: спец. 08.00.04 “Економіка і управління підсистемами (економіка сільського господарства)” / Є. А. Кобець. – Миколаїв, 2008. – 19 с.
5. Кучер О. Специфіка конкуренції в контексті розвитку агрохолдинга / О. Кучер // Формування конкурентоспроможного середовища для досягнення світових параметрів факторіальних і результативних показників виробництва: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернетконференції 24-25 червня 2010 р. – Тернопіль; ТІ АПВ НААНУ, 2010. – 269 с. – С. 133-136.
6. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві: доповідь на дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 лютого 2010 р. / В. Я. Месель-Веселяк. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2010. – 57 с.
7. Саблук П. Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П. Т. Саблук. // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 19-37.
8. Радіонова О. А. Институциональные преобразования и развитие интеграционных процессов в АПК / О. А. Радионова, Е. В. Дацкова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2005. – № 5. – С. 39-42.
9. Шпикуляк О. Г. Институт аграрного рынка: монографія / О. Г. Шпикуляк.– К.: ННЦ “ІАЕ”, 2009. – 480 с.
10. Янків М. Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України / М. Д. Янків. – Львів: КООПОСВІТА, 2000. – 450 с.